

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЖИТОМИРЩИНИ

УДК 332.2

Олена ШПАК, аспірантка

За

визначенням Закону України «Про фермерське господарство» — фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства. Цей законодавчий акт регулює порядок створення, діяльності та ліквідації фермерського господарства, визначає його статус як юридичної особи з відповідним режимом організації управління, фінансових відносин, звітності та виконання зобов'язань перед власниками залучених виробничих ресурсів і контрагентами на ринках продукції й послуг.

Головним напрямком діяльності фермерських господарств є виробництво сільськогосподарської продукції. Частка фермерських господарств, що займаються додатковими видами діяльності, в Україні у 2010 році становила 8,3% від їх загальної кількості. Відповідно до форми 2-зем державної статистичної звітності із загальної площі сільгоспугідь, що використовують фермерські господарства, 17,5% становлять землі державної власності, 5,6% — земельні ділянки,

що знаходяться у приватній власності членів фермерських господарств, майже 77% — землі, орендовані у приватних власників. Для недержавних підприємств інших форм такі показники становлять відповідно — 1,0%; 0,1% та 98,9%. Частка фермерів, які використовують власну землю, досягає 45%, тоді як для інших підприємств вона становить тільки 2,5%.

В Україні спостерігається позитивна динаміка забезпечення землею громадян, які виявляють бажання стати фермерами. До речі, це результат державної політики. Так, якщо в 1990 році на одне фермерське господарство припадало 24,3 га угідь, то 1995 — 22,6 га, в 2000 — 56,1 га, 2005 — 86,3 га, в 2010 — 115,3 га. Водночас кількість фермерських господарств, що використовували угіддя, у 2010 році зменшилася порівняно з 2005 роком на 5,9%. Набирає сили тенденція концентрації земель окремими фермерськими господарствами.

Ефективність використання земель фермерськими господарствами можна визначити шляхом порівняння даних виробництва валової продукції з розрахунку на одного працюючого та на 100 га угідь, що використовуються. У 2010 році на 100 га сільськогосподарських угідь фермерські господарства виробили валової продукції на суму 116830 грн, підприємства інших організаційних форм на 255830 грн, а особисті селянські господарства аж на 348300 грн. Вартість валової продукції, що вироблена на 100 га одним працюючим, у фермерських господарств становить 58415 грн, в інших сільгосппідприємствах 65597 грн, а у селянських господарствах — 18331 грн.

Імпліцитним припущенням такого приведення виступає лінійна залежність між валовою продукцією з одиниці площі угідь та чисельністю працюючих. Воно спрощує ситуацію, проте дає змогу більш критично оцінити продуктивність використання землі різними формами господарств.

Очевидно, що фермерам притаманна найвища інтенсивність використання праці в землеробстві. Про це свідчить скорочення основних засобів виробництва (капіталу, який є замінником інтенсивності). Такий висновок підтверджують показники землезабезпечення з розрахунку на одного працюючого: у фермерських господарствах він становить 43,6 га, підприємствах інших організаційних форм 26,1 га, особистих селянських — 1,2 га. Випереджаюче зростання частки фермерських господарств у використанні угідь порівняно з їх часткою у виробництві валової продукції є свідченням екстенсивного землекористування за рахунок інтенсифікації використання праці та капіталу. Це свідчить, що вітчизняні фермери найбільш ефективно використовують можливості екстенсивного землеробства, і дає підстави вважати, що фермерство в Україні є видом виробничого землекористування, що здатне підвищувати ефективність використання землі.

Незважаючи на певну інституційну та організаційну підтримку землезабезпечення фермерських господарств, їх можливості на ринку сільськогосподарських земель все ж залишаються обмеженими. За даними Держземагентства в 2010 році фермерські господарства уклали тільки 14,3% договорів оренди приватних земельних ділянок (сільськогосподарських угідь). Із їх загальної площі 17396,7 тис. га на земельні ділянки, орендовані фермерами, припало 18,1%.

Аграрна реформа виділила три групи фермерських господарств, особливості створення яких призвели до різного рівня їх капітало- та землезабезпечення.

По-перше, це господарства, створені після 1990 року — під час монополізації державної власності на землю. Їх насамперед забезпечували угіддями за рахунок земель запасу. Дозволявся перехід до 100 га угідь (включаючи до 50 га ріллі) у власність з правом відчуження після 6 років незмінного їх використання. Такі господарства переважно представлені групою фермерів, які використовують від 10 до 100 га угідь і більше. Причому господарства з більшими площами представляють фермери, які зуміли розширити свої підприємства за межі класичного визначення ферми як фірми, що використовує працю членів сім'ї та родини її організатора. Вони виступили новаторами маловідомої на вітчизняних теренах форми організації сільськогосподарського виробництва й винесли на своїх плечах всі труднощі боротьби за суспільне визнання фермерства.

Як правило, керівниками таких господарств ставали активні фахівці колективних підприємств, які відчували слабкості системи колективної форми господарювання, боролися за свободу прийняття господарських рішень та вірили у власну перспективу.

Іншою групою є господарства, створені працівниками колективних підприємств (підприємств- правонаступників) та членами їх родин у порядку виходу з них. Це найчисельніша група фермерів з найменшими площами сільськогосподарських угідь із розрахунку на одне господарство (переважно до 20 га). Мотивом їх масового створення стала економічна нестійкість КСП. Такі господарства стали формою зайнятості найбільш підприємливих селян. Головними проблемами їх діяльності є дефіцит капіталу, брак знань щодо технології виробництва, ринків продукції землеробства, організації підприємств, залучення інвестицій тощо. Сукупно це не дозволяє ефективніше використовувати працю членів родини. Ця група найбільше потребує моральної, правової та фінансової підтримки суспільних інституцій.

Третя група фермерських господарств створена керівниками або спеціалістами колишніх КСП. Вони стали головним чинником зростання чисельності фермерів, які використовують угіддя площею понад 500 га.

Таблиця 1

КІЛЬКІСТЬ ДІЮЧИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИМИ ФОРМАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ У 2011 РОЦІ

Сільськогосподарські підприємства	Усього	У відсотках до загальної кількості
Господарські товариства	272	20,9
Приватні підприємства	195	15,0
Виробничі кооперативи	30	2,3
Фермерські господарства	746	57,4
Державні підприємства	6	0,5
Підприємства інших форм господарювання	51	3,9
Усього	1300	100,0

Це підтверджує позитивна динаміка їх чисельності та площ після 2000 року. Зазначена група представлена переважно господарствами, організація яких здійснювалася з огляду на переваги правового, організаційного та податкового режиму фермерства і в яких фермерами стали колишні голови КСП. Намагаючись використати можливості ресурсозабезпечення, доступні в процесі реорганізації КСП, разом із формальними та неформальними зобов'язаннями перед працівниками трансформованих господарств вони доволі часто успадковували недоліки їх системи управління. За час реформування КСП було створено 11,8 тис. фермерських господарств, що складають 34,4% загальної кількості нових агроформувань. Загальна площа таких фермерських господарств становить 2,9 млн. га — 15,3% землекористування недержавних сільгоспідприємств. Частка ж третьої групи фермерських господарств в загальній кількості фермерських господарств становить 28%, а в загальній площі використовуваних ними угідь — близько 67,5%. З огляду на зазначені особливості, їх інтереси та мотиви на ринку землі здебільшого відповідають поведінці правонаступників КСП, або господарств, схильних до горизонтальної інтеграції.

Саме вони виявилися головною причиною привнесення в групу фермерських господарств ефекту масштабу — на тлі дефіциту приватної ініціативи, порівняно вища капіталоозброєність таких господарств стала додатковим чинником концентрації землеволодіння.

Серед сільськогосподарських підприємств Житомирщини кількість фермерських господарств найбільша і становить 746, або 57,4% від їх загальної кількості (табл. 1).

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання в розрізі адміністративних районів (табл. 2).

У табл. 3-4 наведено виробництво основних сільськогосподарських культур і продукції тваринництва фермерськими господарствами Житомирщини по роках.

Таким чином, кількість фермерських господарств Житомирщини щорічно зростає. Також збільшується виробництво продукції рослинництва і тваринництва у фермерських господарствах.

Таблиця 2

КІЛЬКІСТЬ ДІЮЧИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Райони	Кількість підприємств	У тому числі						
		Господарські товариства	Приватні підприємства	Виробничі кооперативи	Фермерські господарства	Державні підприємства	Підприємства інших форм господарювання	
Андрушівський	61	14	5	1	40	-	1	
Баранівський	35	5	12	2	16	-	-	
Бердичівський	84	26	12	-	44	-	2	
Брусилівський	61	16	9	1	34	-	1	
Вол.-Волинський	44	9	10	1	23	-	1	
Ємільчинський	52	9	10	2	27	1	3	
Житомирський	95	27	10	8	46	-	4	
Коростенський	47	17	9	-	18	1	2	
Коростишівський	71	13	10	2	44	1	1	
Лугинський	26	7	5	1	11	-	2	
Любарський	56	7	7	-	36	2	4	
Малинський	29	6	3	1	19	-	-	
Народицький	16	8	6	-	2	-	-	
Нов.-Волинський	64	12	18	1	31	-	2	
Овруцький	33	15	6	-	9	-	3	
Олевський	36	4	16	2	13	-	1	
Попільнянський	87	8	11	-	64	-	4	
Радомишльський	40	11	2	-	24	-	3	
Романівський	55	14	6	-	33	-	2	
Ружинський	121	3	5	4	106	-	3	
Червоноармійський	68	16	5	4	40	-	3	
Черняхівський	76	12	11	-	49	1	3	
Чуднівський	43	13	7	-	17	-	6	
Усього	1300	272	195	30	746	6	51	

Таблиця 3

ВИРОБНИЦТВО ОСНОВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР, тис. т

Сільськогосподарські культури	Роки								
	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Зернові культури	4,8	48,6	51,0	49,4	48,5	86,6	86,7	64,1	82,4
Цукрові буряки (фабричні)	15,4	56,2	36,7	52,3	33,4	6,7	6,0	22,0	24,6
Соняшник	-	0,1	0,0	0,1	0,0	0,6	0,8	4,3	4,4
Ріпак	-	0,1	0,2	1,1	1,4	5,4	3,2	0,8	1,9
Картопля	0,5	11,5	3,5	3,8	7,8	7,5	10,5	15,2	25,0
Овочі	0,5	3,8	2,3	3,3	1,8	2,4	3,1	2,2	4,5
Плоди та ягоди	0,0	0,4	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,3

Таблиця 4

ВИРОБНИЦТВО ОСНОВНИХ ВИДІВ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИНИЦТВА

Продукція тваринництва	Роки								
	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	0,0	1,4	0,7	0,4	1,2	0,9	1,0	1,1	1,4
у тому числі яловичина і телятина	0,0	1,0	0,7	0,8	0,8	0,7	0,6	0,4	0,5
свинина	0,0	0,4	0,0	0,2	0,3	0,2	0,4	0,7	0,9
м'ясо птиці	0,0	0,0	-	-	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Молоко, тис. т	0,5	10,9	10,8	9,6	9,6	9,8	9,5	9,0	8,8
Яйця, млн шт.	0,1	0,0	0,0	0,0	6,3	6,9	6,5	6,5	6,1
Вовна, т	0	-	-	-	-	-	1	-	1